

بسم الله الرحمن الرحيم

بینش تمدنی؛ بایستگی‌ها و چالش‌های آن در ایران کنونی

محسن الویری

متن صحبت‌های ارائه شده در محضر رهبر معظم انقلاب در دیدار پنج‌شنبه ۱۳۹۷/۱۲/۱۱ پس از نماز مغرب و عشاء تا ساعت ۲۰:۱۵

یادآوری - مطالبی که زیر آن خط کشیده شده و داخل پرانتز قرار گرفته است، در جلسه بیان نشد.

از حضرت عالی که وقت خود را در اختیار نهادید و از همه کسانی که برای برگزاری این نشست کوشیدند صمیمانه تشکر می‌کنم.

چیستی بینش تمدنی

با این پیش‌فرض که تمدن و یا لاقلاً لایه‌هایی از آن مقوله‌ای مدیریت‌پذیر است، مجموعه مباحث و فعالیت‌های معطوف به تمدن را می‌توان به سه دسته کنشی، دانشی و بینشی تقسیم کرد. کنش‌ها رفتارهای تمدن‌ساز هستند و از بالاترین سطوح فعالیت‌های جهانی تا خردترین فعالیت‌های میدانی در یک محله و حتی خانواده را در برمی‌گیرد. فعالیت‌های دانشی هم که دربردارنده مجموعه مطالعات و پژوهش‌هایی است که برای واکاوی و تبیین ابعاد مختلف نظری و تاریخی و عینی تمدن صورت می‌بندد؛ اما بینش تمدنی که شاید بتوان آن را برآمده از آبخورهای معرفتی و دانشی و انگیزشی شمرد، حد میان دانش و کنش است، همان چیزی است که گاه از آن با تعبیری دیگر مانند تمدن‌اندیشی، رویکرد تمدنی، روحیه تمدنی، فهم تمدنی، درک تمدنی و دغدغه تمدنی هم یاد می‌شود.

بینش تمدنی یعنی نگرستن به مسائل مختلف در افق گسترده‌ترین واحد اجتماعی و نگاه کردن به تمام مسائل فرد و جامعه با نگاهی فرا زمانی و فرا مکانی در بالاترین حد ممکن زیست اجتماعی بشر در دایره‌ای فراختر از نگاه جهانی؛ (زیرا نگاه جهانی محدود به اکنون جهان است و نگاه تمدنی گذشته و حال و آینده را در

برمی‌گیرد.)

لازمه چنین نگاهی توجه بایسته و عمیق به مبانی و چارچوبها و همه نقطه‌های اتصال یک پدیده حتی فردی با نظامهای مختلف و سنجش همه پیامدهای آن در یک افق زمانی بلندمدت و یک افق مکانی بسیار گسترده است.

خودآگاهی تمدنی

شاید خودآگاهی تمدنی نقطه اوج و وجه کمال یافته بینش تمدنی باشد. خودآگاهی تمدنی به معنی متوجه موقعیت تمدنی و اهمیت کار خود بودن و به پیامدهای آن اندیشیدن و متوجه برداشتهایی که دیگران از رفتارهای تمدنی ما می‌کنند و تصریح به آگاهیهای تمدنی است. در حالت خودآگاهی تمدنی است که می‌توان به پرسشهای مهمی از این دست پاسخ داد: سهم من یا ما در ایجاد تمدن نوین اسلامی چیست؟ مشکلات و تواناییهای من یا ما در این زمینه کدام است؟ عوامل تشویق‌کننده یا بازدارنده من یا ما برای مشارکت بیشتر و بهتر در فرایند تمدن نوین اسلامی کدام است؟ تلقی من یا ما از "نه تمدن نوین اسلامی" چیست؟

نگاهی دیگر به مفهوم بینش تمدنی

اگر پیش‌فرض دیگری را در اینجا برجسته کنیم که پیشینه تمدن‌زایی یک نظام اندیشه‌ای به سترونی آن نمی‌انجامد و اکنون ما شاهد پیدایش تمدن نوین اسلامی بر اساس اندیشه اسلامی هستیم، می‌توان گفت بینش تمدنی معطوف به تمدن نوین اسلامی یک احساس معطوف به عمل، یک احساس وظیفه‌آور است، به همان مفهومی که در این جمله نغز حضرت‌عالی بازتاب یافته است: «باید همه احساس کنند که مسئولیت ایجاد تمدن اسلامی نوین بر دوش آنهاست» (۹۱/۷/۲۳)

ویژگی‌های بینش تمدنی

بینش تمدنی به معنایی که گذشت، گام نخست حرکت یک کشور در مسیر دست‌یابی به تمدن و زمینه‌ساز هر فعالیت دیگر است و می‌توان مهمترین ویژگی‌های آن را معطوف به تمدن نوین اسلامی اینگونه برشمرد:

- بینش تمدنی منحصر به گروهی خاص نیست، چتر گسترده‌ای است که از بالاترین سطوح تا پایین‌ترین سطح جامعه را دربرمی‌گیرد، اگر مدیریت تمدن تنها در توان گروههای مشخصی در جامعه مانند سیاستمداران است و اگر تمدن‌پژوهی در قلمرو توان دانشمندان است، برخورداری از

بینش تمدنی را از همه آحاد جامعه باید انتظار داشت. تجربه صدر اسلام برای چگونگی مشارکت دادن آحاد مردم در مسیر پیشرفت و ایفای نقش تمدنی از سوی یکایک شهروندان در قالب احکام و اخلاق دینی تجربه‌ای بسیار ارزشمند و شایسته بازخوانی در این زمینه است.

- بینش تمدنی به ما می‌آموزد که هر چند حکومت و صحنه سیاست نقش مؤثر و غیرقابل انکاری در فرایند شکل‌گیری و تداوم یک تمدن دارد ولی به دلیل نقش مهم و مستقل از حکومت مردم، یکسان‌پنداری سیاست با تمدن و حکومت با تمدن هم کار درستی نیست و این دو با هم مساوی نیستند.
- بینش تمدنی برانگیزاننده ما برای شناخت میراث ناشناخته جهان اسلام و دستاوردهای علمی دانشمندان عرب معاصر در نگاهی هم‌افزا با آنها و بهره‌گیری از دانش انباشته شده آنهاست.
- بینش تمدنی یعنی همان تعبیر منیع حضرت‌عالی برای آمادگی شاگردی کردن در برابر غرب و هر که حرفی برای آموختن دارد ولی در شاگردی نماندن است. همان طور که همانند نماندن در غرب، نماندن در گذشته و نماندن در حال را به ما می‌آموزد.
- بینش تمدنی به یادآورنده ضرورت و ضوابط پای‌بندی به قواعد حرکت جمعی بر مدار آموزه‌های دینی است.
- بینش تمدنی آموزگار از دست ندادن فرصت‌ها و بهره‌گیری مناسب از ظرفیت‌ها و هر لحظه را همچون شب قدر، قدر دانستن است.
- بینش تمدنی درس‌آموز نیامیختن مشکل خرد با دستاوردهای کلان است، مشکلات خرد و جزئی هر چند شاید داخل یک کشتی در حال حرکت را به آشوب بکشاند، اما در مسیر حرکت کلی آن خلل جدی وارد نمی‌کند. تمدن پیشین اسلامی با وجود همه ستم‌ها و نابسامانی‌ها و جنگ‌ها و نارسایی‌های دو قرن نخست اسلامی تحقق یافت.
- بینش تمدنی یعنی این که از یاد نبریم که شعار ما تمدن نوین اسلامی است نه تمدن نوین ایرانی و تمدن اسلامی بدون مشارکت گسترده و همدلانه همه مسلمانان با ملیت‌های متعدد و مذاهب مختلف و گرایش‌های فکری و فقهی گوناگون مطلقاً امکان تحقق ندارد.

بایستگی‌های بینش تمدنی

در بخش دیگری از عرایض که فرصت بیان آن نیست قصد داشتم بایستگی‌های بینش تمدنی به گونه‌ای که بتوان سنجه‌هایی برای ارزیابی کمی آن به دست آورد برشمرده شود.

(اگر قرار باشد بایستگی‌هایی برای بینش تمدنی، برشمرده شود، شاید بتوان از مواردی مانند جامع‌نگری، کلان‌نگری، امیدگرایی و امیدبخشی، میراث‌گرایی در عین تحول‌خواهی، تن دادن به واقعیت تکررها و تنوعها و تعددها، امت‌باوری، برخورداری از روح کار جمعی، هم‌افزایی در نگاه به داشته‌ها، نقدپذیری، آرمان‌خواهی، باور قلبی به ظرفیت جامعه‌سازی اسلام نام برد.

تمدن‌اندیشان باید خود نماد رفتار تمدنی متناسب با این بایستگی‌ها باشند.

بینش تمدنی به دلیل پیوند با اقشار و گروه‌های مختلف اجتماعی نیازمند بهره‌گیری از ابزارهای مختلف و متناسب با هر قشر و گروه برای نهادینه‌سازی است.

چالش‌های بینش تمدنی

در بین چالش‌های گوناگون بینش تمدنی، آن چه اکنون در محیط‌های نخبگانی که باید مبلغان و مروجان اصلی این بینش باید باشند، به چشم می‌خورد وجود رگه‌هایی از جریانهای اندیشه‌سوز با ظاهری مزین به نمادهای ارزشی است که مهارت اصلی آنها تقلیل معارف تمدن‌ساز به سطح خرد منازعات مذهبی از یک سو و یا با چراغ و شبانه به دنبال هر کسی رفتن که شاید لازمه چندم سخن آنها نکته‌ای بر خلاف امیال فردی و منافع جناحی آنها باشد. این آسیب می‌تواند برباد دهنده بسیاری از ظرفیتها و فرصتها باشد.

جمع‌بندی

مراد از این سخنان تأکید بر ضرورت فرهنگ‌سازی عمومی و گسترش نگاه تمدنی به عنوان گام نخست برای حرکت به سوی تمدن نوین اسلامی است.

افتخار دارم به اطلاع برسانم که میز تمدن اسلامی در مجموعه دفتر تبلیغات اسلامی طی چهار سال شروع به کار خود با محور قرار دادن ضعف بینش تمدنی، فعالیت‌هایی را در چهار محور آموزش، پژوهش، فرهنگ‌سازی و اصلاح قوانین و ساختارها با محوریت و اولویت جامعه مخاطب طلاب آغاز کرده است و در محور آموزش تدوین و تصویب برنامه "مطالعات نظری تمدن" و تدوین یک برنامه آموزشی جامع متناسب با گروه‌های مختلف روحانیان مانند مبلغان، طلاب در حال تحصیل و حتی ائمه جمعه به پایان رسانده است. از گزارش

فعالیت‌های پژوهشی و فرهنگ‌سازی هم به دلیل نبود وقت صرف‌نظر می‌کنم و اجازه می‌خواهم گزارشی
مکتوب در این زمینه را تقدیم حضورتان کنم.